

H E T P R O C E S

VAN

HEER GODSCHALK VAN JONGEMA

EN DE

INGEZETENEN VAN WESTERGOO,

van 1538,

TOEGELICHT DOOR

W. EEKHOFF,

Archivarius der stad Leeuwarden.

HEER GODSCHALK VAN JONGEMA,
RIDDER, HEERSCHAP EN OLDERMAN VAN BOLSWARD

TER VERANTWOORDING GEROEPEN

DOOR DE

INGEZETENEN van WESTERGOO.

1538.

De rijkdom van het Stedelijk Archief van *Leeuwarden*, zoowel in het getal als in de belangrijkheid van oorspronkelijke stukken, welke de bronnen zijn voor de geschiedenis van deze Stad in het bijzonder en van deze Provincie in het algemeen, komt in geen tijdvak meer uit dan in dat, hetwelk de Saksische regering voorafging. Naar het staatsregt bestond er toch destijds nog geene *Provincie Friesland*, zoo als zij later voorkomt. Het waren toen de drie op zich zelve staande Gooën, die onafhankelijk van elkander handelden, en waarin dan nog de voornaamste edelen, als de toongevers, het meeste gezag uitoefenden. 't Was mede een der menigvuldige voorregten, welke wij aan het Saksische bewind dank weten, dat het die, elkander vaak vijandige, deelen, Oostergoo, Westergoo en Zevenwouden, tot één geheel bracht, en door één belang, door ééne regering, door ééne regtspleging verbond, en daardoor aan dit grootere ligchaam een onderlingen steun, een meerder vermogen en hooger aanzien schonk dan de versnipperde krachten der vroegere deelen, bij de onge-

breidelde vrijheidszucht hunner hoofden, ooit hadden kunnen bekomen. *Leeuwarden*, de grootste der elf steden, midden in het land gelegen, werd nu het hoofd, het middelpunt en de zetel van het Bestuur des lands.

Lang had deze stad reeds naar dat aanzien en die magt gestreefd. Nadat zij in 1435 door hare vereeniging met de naburige parochiën Oldehove en Hoek in omvang toegenomen en al hare zusters boven het hoofd gestegen was, droegen vele handelingen van hare talrijke edelen en van hare wakkere regering het merk, dat zij naar het meesterschap stonden, en de inzigten en belangen der zwakkeren aan de hunne wilden onderworpen zien. Vandaar, dat deze stad zich in de laatste helft der 15e eeuw door zoo vele verbonden en overeenkomsten met edelen, steden, grietenijen en dorpen zocht te sterken, deels om over anderen des te meer heerschappij te kunnen voeren, deels om tot tegenwigt te strekken van het in magt toenemende *Groningen*, in welke ééne stad zich al de aristocratische krachten van de Ommelanden vereenigden; maar ook vandaar hare talrijke vijanden, vooral onder de partij der Schieringers, die deze aanmatigingen niet konden dulden en het daarom bestendig op hare vernedering toeleghden.

De belangrijke rol, welke *Leeuwarden* dus in dat tijdvak vervulde, waardoor de geschiedenis van deze Stad, volgens het oordeel van Mr. A. van Halmael Jr., grotendeels de geschiedenis van deze Provincie is, was, onder bovenvermelde omstandigheden, de oorzaak, dat het Provinciaal Archief van Friesland thans (buiten de later bekomene Kloosterpapieren) zeer weinige stukken bezit van vóór 1500, en dat het Stedelijk Archief zoo ongemeen rijk is aan Charters en verdere stukken, welke dat tijdstip voorafgaan en zelfs vergezellen.

Bij de bewerking van die Archieven uit dat tijdvak, mogt ik nog veel meer stukken ontdekken en bekomen dan de Heer Voorda bereids op zijn Register had gebragt;

doch ook talrijke stukken, die voor hem onleesbaar waren, of in zijn oog geene waarde hadden, mogt ik opsporen en tot toelichting en aanvulling van anderen beschrijven.

Onder deze is mij onlangs een stuk voorgekomen, dat Voorda, zonder jaartal, als no. 246, in drie regels beschrijft met deze woorden: „Een bundel, continueerende „onder anderen Informatie van Heer Godschalk à Jonghema, „Ridder, Ged. contra de ingezetenen van Westgouwe „Imptrn.”

Zonder twijfel heeft hij dit zeer goed leesbaar stuk niet ingezien, maar zich enkel vergenoegd het daarop geplaatste onvolledige opschrift over te nemen. Bij de lezing van dit alzo schijnbaar onbeduidende stuk werd ik dus aangenaam verrast, daarin eene belangrijke bron voor onze geschiedenis te vinden, inzonderheid ten aanzien der oorzaken en middelen, welke het inroepen van den Hertog van Saksen ten gevolge hadden.

Uithoofde van dat belang neem ik de vrijheid de aandacht daarop te vestigen en den hoofdinhoud van dit stuk met eenige toelichtingen mede te deelen.

Het geheel is een gedeelte van een Proces, door de Advokaten, Mrs. Sicke van Dekama en Serp Beijema, als volmagten van een groot deel der Steden en Grietenijen van *Westergoo*, in 1538 „Heer Godtschalck Jonghema, Ridder”, vroeger Heerschap van Bolsward, later Grietman van Wonseradeel en Raad in den Hove, aangedaan. De eisch is hierbij niet opgegeven, doch het schijnt, dat zij van hem niets meer en niets minder vorderden dan vergoeding voor al de schade, verliezen en nadeelen, welke zij leden vóór en ten gevolge van de komst en de overheersching van den Hertog van Saksen, omdat zij hem en zijne verwanten en medestanders voor de oorzaken en bewerkers van den voorafgaanden burgerkrijg hielden. Voorzeker een vreemde, een merkwaardige eisch, veertig jaren na het feit, onder een anderen rege-

ringsvorm ingesteld, en wel nadat alle personeele veeten en partijschappen van vroegere dagen afgelegd en gedood schenen; nadat de ingezetenen in vrede en voorspoed de heilzame vruchten smaakten der groote omwenteling in den staat; voordeelen, die verre overtroffen de vroegere partikuliere nadeelen en schaden, welke men nu nog op de middelijke bewerkers van die, onvermijdelijke en noodzakelijk geworden, omwenteling wilde verhalen!

En toch komt het mij voor, dat juist die vrede, rust en voorspoed, welke de ingezetenen zóó zeer genoten, dat geen onzer geschiedschrijvers over de jaren 1536 tot 39 iets heeft mede te deelen, van 'tgeen hier belangrijks is geschied, in dezen van invloed waren, om den boozen geest van twistzucht weder op te wekken; doch nu niet te beslechten door het rapier, maar door den Hove: want er schijnt zucht tot wraak te schuilen in deze aanspraak der Westergooërs. Immers ruim twee jaren te voren had het Hof te hunnen nadeele uitspraak gedaan in een dergelijk proces, ingesteld door Ivo Fritsma, Olderman van Sneek en Grietman van Wymbritseradeel, die schadevergoeding van hen eischte voor het leed en de verliezen, welke Lou Donia van 1496 tot 1500 had geleden, toen hij gijzelaar naar Groningen was geworden voor de terugbetaling van de 8000 goudgulden, welke Groningen aan Westergoo had toegezegd voor den afkoop der vreemde knechten van Fox en van Tiel, welke men toen weder zoo gaarne kwijt wilde zijn.

In weerwil Westergoo den nood des lands, den drang der omstandigheden en zelfs de prescriptie inriep, zag het zich door het Hof veroordeeld om den erfgenaam van Lou Donia 7713 goudgulden als vergoeding te betalen. (1)

---

(1) Deze Sententie komt, bij wijze van noot op Martena's Landboek, voor in het *Charterb.* II 55, en ald. 700 de schikking omtrent den omslag van dit bedrag over al de steden en dorpen van Westergoo.

Wederkeerig spreekt nu *Westergoo* een ander edelman aan, wiens zaak hun gelijktijdig op zoo vele verliezen was te staan gekomen; welligt in de hoop, dat, indien het Hof nu in gelijken geest besliste, zij daarin eenige tegemoetkoming kon vinden bij de betaling van bovenvermelde som, welke, door het Hof over al de Steden en Grietenijen van *Westergoo* omgeslagen, met strengheid werd ingevorderd. Het is nu dit proces, waarvan ik eenige bijzonderheden wil mededeelen, voor zoo verre deze onvolledige bescheiden ons inlichten. Welke betrekking het op deze stad had, zal later blijken: want duidelijk staat er op: *Dubbelt om te brengen in handen van der stede Leeuwarden*, en is het door de Hofscmissarissen zelve geteekend. (1)

Den 14 Julij 1537 had het Hof eene voorloopige uitspraak in deze zaak gegeven, nadat „Heer Goslick van Jongema, nu *Ridder en Olderman van Bolsward*” genoemd, eene exceptie had opgeworpen, dat hij de eischers verwonnen had door zekere keizerlijke brieven van abolitie van alle feiten, die hij jegens *Westergoo* gedaan mogte hebben, en dat het Hof dáárom geene cognitie van de zaken competeerde, zoodat hij niet schuldig was litem te contesteren. (2) Hierop antwoordde het Hof, dat de competente regter daarvan wel cognitie zou nemen en dat de gedaagde peremtoir zal moeten antwoorden ten principale, opdat regt gedaan zou worden zoo 't Hof bevinden zou te behooren.

Gelijktijdig deden ook de *Unia*'s hun eisch aan de stad *Leeuwarden* tot vergoeding van de schade der afwerping van *Uniahuis*, waarop eerst 9 jaren later, in 1547, 's Hof's afwijzende sententie volgde, welke voorkomt in mijne *Geschiedk. Beschrijving van Leeuwarden*, I 376.

(1) Jongema zal toen weder als Raadsheer in *Leeuwarden* gewoond hebben, waar hij vroeger het huis bij de *Brol* bezat. Zie *Geschiedk. Beschrijv.* I 194.

(2) Misschien doelde Jongema wel op art. 13 der Privilegiën van *Leeuwarden* van 1524, *Charterboek* II 480, dewijl hij toen burger van die stad zal geweest zijn.

Den 29 October 1538 vonnisde het Hof interlocutoir, bevindende het proces niet in staat „om eintlijk te termineren”, en bevelende partijen voor Commissaris nadere bewijzen te leveren binnen eene maand.

Op een bevelschrift van Stadhouder en Raden in den Hove (dd. 1 Dec. 1538) werden nu Mrn. Caerle van den Nijtzem en Ludolph van Hattum benoemd als commissarissen, om de getuigen voor zich te doen roepen. Na mededeeling van deze citatiën volgen eerst de artikelen van verdediging van Heer Goslick Jongema, die in 29 punten hoofdzakelijk het volgende te kennen geeft: dat zijne voorvaderen te *Bolsward* een sterk huis bezaten en daar het opperste gezag hadden; dat in 1494, toen hij nog een jonggezel was, Juw Jongema, met zijn helpers uit een groot deel van *Westergoo*, *Bolsward* ingenomen hadden, behalve zijn huis, dat zij belegerd hielden; dat toen een ander deel van *Westergoo*, hem genegen, hem ontzet had, waarna een traktaat was gesloten, waarbij hem al het zijne was gelaten; dat, in weerwil daarvan, Juw met de zijnen was teruggekomen en hem verdreven hadden; dat hij daarna met hulp van zekere aangeworven knechten *Bolsward* en het zijne heeft herwonnen, hoewel hij door Lou Donia, die gesterkt was met de knechten van Jr. Fox, op nieuw was aangevallen. Intusschen merkt hij op, dat in 't beleg van *Franeker* de gemeene landen overeengekomen waren, dat alle oude zaken van oorlog dood en te niet gedaan zouden zijn, gelijk ook de Hertog van Saksen geen oude zaken of vroegere verschillen had willen vervolgen. Doch, vervolgt hij, vermits, nadat hij *Bolsward* hernam, Juw Jongema doodgeslagen was en diens partij hem haatte, zij eerst onder de Gelderschen wraak op hem gezocht hadden en *Bolsward* innamen en zijn huis en goederen verwoestten; en dat dit het grootste deel van *Westergoo* had

gedaan, dat tot Gelder overging, terwijl hij zijn landsheer, Keizer Karel V, was getrouw gebleven.

Op deze redenen van verontschuldiging antwoordde zijn partij, na het wraken van verscheidene getuigen, dat de twist tusschen Goslick en Juw Jongema eene partikuliere zaak was, ontstaan over den voorrang in het offeren en over geld en gezag, 'tgeen zij elkander in *Bolsward* betwistten; dat dit geene zaken waren, waarin *Westergoo* was betrokken, doch dat diens ingezetenen gedrongen geweest waren de partij hunner heerschappen te ondersteunen; dat juist hunne partikuliere partijschap de oorzaak was geweest van den oorlog in *Westergoo*, dewijl zij vreemde knechten in den lande gehaald hadden, wier rooven, branden en gevangennemen voor hunne rekening kwamen; dat hunne wanbetaling aanleiding had gegeven, dat Lou Donia gegijzeld was, weshalve zij nu nog door 't Hof veroordeeld was de schade daarvan te dragen; terwijl zij in twijfel trok de overeenkomst voor Franeker tot dooding van de oude zaken gesloten, en vroeg door wie en op welk gezag deze zoen zou zijn gemaakt. (1)

Na eene lijst van Heer Goslick's getuigen volgen alsnu 17 verklaringen of informatiën, door 's Hofs commissarissen op zijn verzoek den 20 Febr. 1539 te *Bolsward*, den 26 Febr. te *Burgwerd* en 6 Mei genomen. Deze getuigenissen, meest van hoogbejaarde personen, beslaan meer dan 30 bladzijden schrifts en bevatten natuurlijk veelal gelijklopende verhalen, waarvan ik het meest merkwaardige wil mededeelen. In de hoofdzaak komen toch allen hierin overeen: Ten eersten, dat Tjaard Jongema, de vader van Goslick, te *Bolsward* een zeer sterk huis bezat met

---

(1) Hoe geweldig Heer Goslick had huisgehouden, zoowel in de Zevenwouden als in *Westergoo*, verhaalt vooral Peter van Thabor, *Archief*, 83—91 enz.

vele bezittingen in en buiten die stad, waarin hij de op-
perste was, het regt van voorgaan en vóórofferen had, en
met die van den Raad regtte over hals en leven; dat er
na zijn dood verschillen ontstonden over dat gezag, het-
welk Juw, zijn broeder, voor zich begeerde, omdat
Goslick toen nog een kind was, waarin hij door vele
burgers werd ondersteund; dat hierover in 1494 een open-
bare oorlog uitbrak, waarbij het westelijk gedeelte van
Westergoo Juw en het noordelijk gedeelte Goslick was
toegedaan; dat toen Goslick op zijn huis beurtelings
belegerd, ontzet en verdreven werd, waarna hij buiten-
lands week en een hoop van 800 knechten medebragt,
die onder beleid van Jr. Fox te *Zurig* landden en over
Franeker naar *Bolsward* togen, waar ze Goslick wel in
het gezag herstelden, waarbij Juw Jongema dood bleef,
doch die daarna, na ook door Bocke Harinxma en
Lou Donia, tegen den wil der regering, te *Sneek* in-
gelaten te zijn, de Groningers verdreven, geheel het land
beschadigden en brandschatten, en zelfs een vergeefschen
aanslag op *Leeuwarden* deden. (1)

Ten anderen werd wel bevestigd, dat voor *Franeker* alle
oude zaken gezoend waren, zoo als dit de gemeene landen
ook later te *Leeuwarden* was voorgelezen, doch dat dit
geene betrekking had op hen, die de Saksische partij ge-
trouw waren gebleven.

Ten derden werd aan het vermelde, dat de Saksische
Vorst geene oude zaken had willen vervolgen, dewijl althans
Graaf Hugo Take Bootsma geweigerd had zijne schade
op de Jongema's te verhalen, deze uitlegging gegeven,
dat de Vorst zijne tegenstanders deswege niet gaarne jus-

---

(1) Vergelijk hierbij het leven van Goslick van Jongema
in van Sminia, *Grietmannen*, 261 en van Halmael's *Narede*
op zijn treurspel: *Ats Bonninga*, 1828, 2, 9; alsmede het uitvoerig
dramatisch tafereel: *de twist om Bolsward*, in zijne: *de Schieringers en*
de Vetkoopers, 1841, bl. 3 env. gelijk ook het vervolg op bl. 101.

titie deed, doch die bij hem gebleven waren, altijd regt liet wedervaren; terwijl het Hof immer moeite had gedaan, om in oude vervallene zaken de partijen tot vergelijk te brengen.

Ten vierden werd bevestigd, dat Goslick moeite gedaan had de Gelderschen te keeren, doch dat zijn oude vijanden hen ingehaald en zich daardoor op hem gewroken hadden, dewijl ze, na het innemen van *Bolsward*, al hetgeen hij in en buiten de stad bezat, spolieerden, waarna bijna heel *Westergoo* de Gelderschen toeviel, zingende:

„*Ghelder is de blomme!*” enz.

Welke beweringen door de andere partij hier tegen ingebragt werden, is ons uit deze onvolledige verzameling stukken niet gebleken. Even zoo is het ons onbekend gebleven welke beslissing het Hof in dit proces heeft opgenomen, dewijl ook de sententieboeken van 1538 en volgende jaren in het Hofs-archief ontbreken.

Uit een later gevonden stuk is mij echter gebleken, dat Goslick's oudste zoon, Tjaard van Jongema, Olderman van *Bolsward*, nog in 1553 een rekest aan Stadhouder en Hof indiende, met verzoek, om, wegens het vertrek van den Raadsheer Mr. Caerl van der Nitsum (1) en de ziekte van Mr. Ludolphus van Hattum, in der tijd commissarissen in het proces, door die van *Westergoo* zijnen vader aangedaan — alle stukken en papieren betrekkelijk dit proces op te vragen, te verzegelen en te doen bewaren, hetzij in de Canselarij, hetzij „op 't stedehuys te Leeuwarden in der stads kiste.” Dit laatste zal geschied zijn en hebben we daaraan het bezit dezer stukken te danken, en tevens de zekerheid, dat het Hof deze ingewik-

---

(1) In al die oude stukken is de spelling van de namen dezer personen zeer verschillend en wordt de hooftpersoon nu *Godschalk* en dan weder *Goslick* genoemd, gelijk zijn familienaam meest *Jongema*, doch ook *Juwinga* geschreven wordt. Hij zelf teekende zich onder een brief in mijn bezit: *J w g h e m a*.

kelde zaak slepende hield en daarin nimmer uitspraak heeft gedaan.

Onder meerdere kleine bijzonderheden, welke buitendien in dit geschrift voorkomen, verdienen ten slotte twee daarvan onze aandacht. De eerste is het liedje, waarvan de eerste regel zoo even is aangehaald en waarvan ook Heer Goslick in zijne verdediging spreekt, omdat ik mij niet herinner dit anders ergens te hebben aangetroffen.

Gelder is de bloem!

zongen, als partijleus, dus allen, die Karel van Egmond, Hertog van *Gelder*, waren toegedaan, omdat men van hem, volgens zijne beloften, als de bloem der hoop, alle heil, vrede en verlossing van de Saksische onderdrukkers en Bourgondische overheerschers kon verwachten. Hoe zeer die listige Vorst deze hoop wist op te wekken, gespannen te houden en eindelijk te leur stelde, is ons allen bekend. Wie het overige gedeelte van dit lied mogt willen mededeelen, zal ons daarmede een groot genoegen doen. Maar welke was de Geldersche bloem? (1)

Eene tweede bijzonderheid komt in deze stukken voor, welke mij zekerheid heeft gegeven in een nog altijd onbeslist punt. In de *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden*, I 47, 119 en 314 heb ik de hooge waarschijs-

---

(1) Deze vraag is onlangs beantwoord. Den 9 October 1876 heeft Mr. L. A. J. W. Baron Sloer in de vergadering der Kon. Academie van wetenschappen, afd. Letterkunde, te Amsterdam, eene mededeeling gedaan over het *Wapen* der eerste Graven van Gelre en Zutphen, later gedrukt in de Verslagen, VI 201.

Hij toonde daarin aan, dat de bloem met 5 bladen, welke als teeken op hun schild en banier voorkomt, niet was een mispel, gelijk men vroeger dacht, maar de vijfbladige bloem *viburnum*, welke bij ons sneeuwbal heet en ook de Geldersche roos genoemd wordt, onder welken naam zij ook in Duitschland, Frankrijk en Engeland bekend is.

Bij schrijven van 12 April 1877 heeft de Heer Sloet op mijne vraag geantwoord, dat het lied hem geheel onbekend was.

lijkheid zoeken te betoogen, dat er vóór het graven van de thans bestaande vaart van Leeuwarden naar *Franeker* en *Harlingen* in 1507 en 8, reeds eene vaart bestond tusschen *Leeuwarden* en *Ritsumazijl*, welke ik den naam gaf van de Nieuwlandsvaart. Ook was het niet zeker of het Verlaat toen reeds bestond, hetzij in de Zwette hetzij nabij de stad. Uit deze stukken blijkt nu, dat de vaart vroeger reeds bestond en den naam droeg van Galgediep, alsmede dat het Verlaat aan de stad lag: want verscheidene getuigen verhalen, dat Jr. Fox op oudejaarsavond van 1496 over ijs uit *Sneek* vertrok, om een aanslag te doen op *Leeuwarden*, welke aanslag mislukte, doordien de Leeuwarders de stadsgracht wijder gebit hadden dan de maat, welke de gezellen van Fox daarvan vooraf hadden genomen; „maar alzoo zij op 't Galghendiep sonken (waarmede welligt hun geschut bedoeld wordt, dat zij over het ijs medevoerden) „toghen zij, ook vermijtz de grote colde, „wederomme; aan brant stekende allien het tollenaershuijs „aen t Verlaet (dat op de sluze staet).” (1)

Ziedaar eene bladzijde herinnerd uit het treurspel, waarvan de laatste jaren der 15e eeuw de stof leverden. Voorzeker bevestigt zij ons weder in de overtuiging, dat de Friesche vrijheid, die alleen het eigenbelang en niet het maatschappelijk welzijn voorstond, zich zelve heeft verwoest, en dat de noodzakelijk daaruit voortgevloeide Saksische regering een weldaad, een zegen voor *Friesland* is geworden, welke wij duurzaam dankbaar mogen herdenken. Even als de onvermijdelijke Fransche overheersching in onze eeuw, was dat geneesmiddel wel bitter, doch de verouderde

---

(1) Worp van Thabor, Kronijk, IV 234, verhaalt ook dezen vruchteloosen aanval, doch spreekt enkel van de galg en van 't verbranden van een „mollenaershuijs”, even als Peter van Thabor, 83.

kwaal vond er baat bij, en nieuwe levenskracht werd er door verworven.

Gaarne zeggen we dus ons onzen onvergetelijken vriend van Halmael na:

Dank, Albrecht! dank voor uwen invloed en gezag!
Dat heel het vaderland, ofschoon 't haar anders doeme,
Uw heerschappij verheffe en 's Hemels goedheid roeme,
Die eens der Friezen macht in vreemde boeien sloot,
Om, later, waarlijk vrij, te zijn, door eendracht groot!

23 December 1855.

Voorgelezen in eene Vergadering van het Friesch Genootschap. Herzien in 1877.